

**«ҲАҚИҚАТИ ТОҶИКИСТОН» ДАР НИЗОИ МАРЗӢ (ДАР
ПАРТАВИ ПАЖУҲИШИ ИЛМИИ КОРШИНОСИ СИЁСӢ
АБДУЛЛОҲИ РАҲНАМО)**

Миров Фирӯз Сафаралиевич – номзади илмҳои фалсафа, дотсент,
мудири кафедраи сотсиологияи факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Баҳромбеков Вафобек Амадбекович – номзади илмҳои фалсафа,
дотсенти кафедраи сотсиологияи факултети фалсафаи Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

Берун аз ҳудуди кунунии Тоҷикистон қарор доштани як Писми минтақаҳои тоҷикнишин ноадолатии бузурге аст, ки ҳангоми тақсимои милли-ҳудудии ибтидои асри XX миллати тоҷик бо он рӯ ба рӯ шудааст. Дар баробари ин, то ҳол ҳамсоядавлати мо – Қирғизистон дар талоши он аст, ки қитъаҳои заминҳои дар даврони Шӯравӣ ва пасошӯравӣ, бидуни ягон ҳуҷҷати расмӣ соҳибшуда ва ғасбнамударо ба соҳиби қонунӣ – Тоҷикистон барнагардонад. Маълум аст, ки Ҳукумати Тоҷикистон бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон тамоми кушишҳои худро ба он равона кардаанд, ки бо роҳи осоишта ва музокирот масъалаи марзиро боадолатона ҳал намоянд, аммо роҳбарияти ҳамсоякишвар далелҳои таърихӣ ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии тақсимои марзиро ба инобат намегиранд. Онҳо медонанд, ки ҳақиқат ба ҷониби мо аст ва дар раванди музокироти осоишта бояд заминҳои дар давраҳои гуногун худсарона ғасбнамуда ва ишқолнамударо озод намуда, ба Тоҷикистон баргардонанд. Аммо Ҳукумати кишвари Памсоя бо роҳи иғвоандозӣ ва дасисабозӣ аҳолии осоиштаи ду тарафи марзро ба низоъ кашида, бо ин восита вазъиятро ноором месозад ва роҳҳои ҳалли осоиштаи масъалаҳои марзиро ғайриимкон мегардонад.

Моҳи ноябри соли равон сиёсатшинос ва коршиноси донишманди тоҷик Абдуллои Раҳнамо дар сомонаи расмӣ хеш мақолаеро таҳти унвони “Мавқеи Тоҷикистон ё ҷаро Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари таҷовузгар нест?” ба нашр расониданд, ки аз ҷониби шахрвандони Тоҷикистон, ҷомеашиносон, сиёсатшиносон ва коршиносони дохилию хориҷии кишвар баҳои баланди илмиро соҳиб гардид. Муаллифи мақола дар оғози таълили илмии хеш саволро мегузорад, ки воқеияти кунунии масъалаҳои марзиро инъикос намуда, мардуми шарифи Тоҷикистонро нигарон кардаанд. Коршинос дар мақолаи худ қайд

менамояд, ки низои марзии байни Тоҷикистону Қирғизистон бо вучуди пайдо шудани миёнаравҳо ҳал нагардида, балки торафт шиддат мегирад ва баҳси калони минтақавӣ ва байналмиллаӣ таъдил меёбад.

Муаллиф хеле бомаврид ҳушдор медиҳад, ки давлат ва ҷомеаи мо бояд ба бухрони тӯлонӣ ва печидатар шудани низои марзӣ омода бошанд, зиракии сиёсиро аз даст надиханд ва мардум бояд дар ҳама ҳолат аз мавқеъ ва манфиатҳои миллию давлатии кишварамон пуштибонӣ ва дифоъ намоянд. Барои баланд бардоштани ҳисси ватандӯстӣ, огоҳии сиёсӣ ва омодагӣ аз дифои марзу буми кишвар бояд ҳамаи табақаҳои аҳолии Тоҷикистон дар бораи сабабҳои баҳси марзӣ, мавқеи кишварамон дар низои сарҳадӣ, таърихи зиддиятҳои аҳолии наздисарҳадӣ, ҳаққи қонунии миллати тоҷик дар қитъаҳои замини ғасбшуда аз ҷониби ҳамсоякишвар ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии дар ин самт мавҷудбуда ахбороти кофӣ дошта бошанд. Муаллиф бо мақсади саҳм гузоштан дар огоҳии аҳолии кишвар ва ҷомеаи ҷаҳонӣ аз заминаҳои таърихӣ ҳуқуқии пайдоишу паҳншавӣ ва печидатар гаштани низои марзӣ байни Тоҷикистону Қирғизистон, шарҳи далелҳои дақиқи ҳуқуқӣ таърихӣ асоснок будани мавқеи Тоҷикистон дар ин низои марзӣ ва ошкор намудани ҳақиқату адолати таърихӣ чунин як пажӯҳиши илман арзишмандеро ба анҷом расонидаанд.

Абдуллоҳи Раҳнамо ба санаду ҳуҷҷатҳои расмӣ ҳуқуқӣ така карда, ибраз менамоянд, ки айни ҳол 211 ҳазор гектари қитъаи замини ҳудуди Тоҷикистон аз тарафи Ҷумҳурии Қирғизистон ғайриқонунӣ ишғол гардида, аз тарафи аҳолии ин кишвар истифода мегардад. Минтақаи Пасбшуда, аз ҳудуди шаҳри Душанбе даҳ маротиба калонтар аст ва аз даврони Шӯравӣ ва баъдан давраи соҳибистиқлол бо роҳу воситаҳои ПайриПонун аз тарафи ПирПизистон истифода мешавад. Ҷониби Қирғизистон бештари ин қитъаҳои заминро ҳанӯз дар даврони Шӯравӣ аз худ намуда буд, аммо аз сабаби дар ҳудуди як давлати бузурги Иттиҳоди Шӯравӣ қарор доштан баҳсҳои марзӣ аҳолии наздисарҳадӣ то ин ҳад шиддат намегирифтанд. Бо соҳибистиқлол гаштани ПумПуриҳои собиқ Шӯравӣ, зарурати муайян намудани сарҳади давлатии Тоҷикистон ба миён омад ва дар заминаи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи расмӣ ҳуқуқӣ ҷониби Қирғизистон вазифадор буд, ки заминҳои ғайриқонунӣ ғасбнамудаи худро ба Тоҷикистон баргардонад, аммо Памсоякишвар дар воҳӯриҳои сатҳҳои гуногун ба санадҳои ғайриҳуқуқӣ така намуда, бо роҳи Понун Пал намудани масъаларо қатъиян рад менамояд.

Боиси таассуф Паст, ки муносибатҳои сокинони ду тарафи марз торафт шиддат мегирад, махсусан, аҳоли барои истифодаи захираҳои табиӣ, обу замин ва роҳу гузаргоҳҳо бо ҳам бархӯрд намуда, ҳатто ҷони худро аз даст медиҳанд. Ҳукумати Тоҷикистон дар ин низоъҳои сокинони марзӣ ҳамеша мавқеи муросокорӣ, таҳаммулпазирӣ ва ҳалли осоиштаи масъалаҳоро ишғол менамояд. Аммо, ҷониби Қирғизистон бо қабули баъзе аз санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва воқунишҳои тунду беасоси яктарафа ба оташи низоъ равшан рехта, вазъи мушкили сарҳадиро боз ҳам мураккабу шиддатнок мегардонад, ки боиси хисороти зиёди ҷонию молӣ ба сокинони минтақаҳои мазкур мегардад. Аз ин сабаб, бо вучуди музокироту созишномаҳои сатҳҳои гуногуни мақомоти давлатии ҷонибҳо, баҳси марзӣ ва низои сарҳадӣ хотима наёфта, баръакс мураккабу печидатар мегардад.

Абдуллоҳи Раҳнамо дар банди дуюми мақолаи илмии хеш ба ҳуҷҷатҳои таърихӣ ҳуқуқии муайянкунандаи сарҳади байни Тоҷикистону Қирғизистон такя намуда, таъкид менамоянд, ки баҳсҳои марзӣ бояд дар асоси ҳуҷҷатҳои расмӣ аз расмиёти тасдиқи сатҳи давлатӣ ва байнидавлатӣ гузашта ҳал карда шаванд. Муҳаққиқ собит менамояд, ки ҷониби Қирғизистон барои муайян намудани сарҳади байнидавлатӣ ба санадҳои байни шахсони алоҳида, ҷамоатҳо, хоҷагиҳо, шахру ноҳияҳо, комиссияҳо ва ғайра дар бораи истифодабарии заминҳо такя менамояд. Ин санадҳо аз тарафи ду давлат расмиёти заруриро нагузаштаанд ва ҳамчун «**ҲУҶҶАТИ МУАЙЯНКУНАНДАИ САРҲАДИ ДАВЛАТӢ**» эътироф намешаванд. Дар ин маврид коршинос чунин менависад: “Зарурати амалии истодагии Тоҷикистон бар ин асл дар он аст, ки аксари заминҳои мавриди баҳс, ки ҳоло дар ихтиёри Қирғизистон қарор доранд (ҳамон 211 000 га), дар тӯли ҳудуди 90 соли охир маҳз дар асоси амалу санадҳои чун муомилаи байниҳамдигарии шахрвандони оддӣ ё мансабдори маҳаллӣ (1), табодули замин байни колхозу совхозҳо (2), тавофуқи роҳбарони ҷамоату шахру ноҳияву вилоятҳо(3), қарори вазорату идораҳои соҳавӣ (4), ҳолатҳои фурӯхта шудани замин дар сатҳҳои гуногун (5), протоколҳои комиссияҳои муштарак (6), иҷорадиҳии расмӣ байниидоравӣ ё байнидавлатӣ (7) ва ғайра ба ихтиёри кишвари ҳамсоя даромадаанд. Яъне, аксари ин заминҳо амалан давра ба давра дар сатҳҳои гуногун ва дар доираи манфиатҳо ва рӯҳияҳои гуногун ба қирғизҳо вогузор шудаанд...”.

Ҷониби Қирғизистон ба санадаҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ беэтибор такя карда, талош менамояд, ки қитъаҳои замини дар замонҳои гуногун ва бо роҳҳои мухталиф ғасбнамудаи худро қонунӣ гардонид, намоишкорона

манфиатҳои миллӣ ва давлатии кишварамонро ноҳида гирад. Албатта, дар ин самт як қатор санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқие вуҷуд доранд, ки расмиёти тасдиқи давлатӣ ва байнидавлатиро гузаштаанд, ба талаботи «ҲУҶҶАТИ МУАЙЯНКУНАНДАИ САРҲАДИ ДАВЛАТӢ» ҷавобгӯ мебошанд. Муҳаққиқ Абдуллоҳи Раҳнамо қайд менамояд, ки мувофиқи Конститутсияи ИҶШС бе розигии ҳуди ҷумҳуриҳои узви иттиҳод тағйир додани сарҳадҳои онҳо мумкин нест, барои эътибори расмӣ ва давлатӣ пайдо намудани ҳуҷҷатҳои муайянкунандаи марзҳо бояд онҳо дар доираи муқаррароти Конститутсияи ИҶШС қабул ва тасдиқ шуда бошанд. Конститутсияи ИҶШС талаб менамуд, ки барои тағйир додани сарҳади давлатии ҷумҳуриҳои узви ИҶШС, пеш аз ҳама, дар шакли санади давлатӣ бояд розигии ҳуди ин ҷумҳуриҳо гирифта шуда, баъдан, аз ҷониби мақомоти олии ҳокимияти давлатии ИҶШС қарори дахлдор қабул карда шавад.

Сиёсатшинос бо далелҳои асоснок собит менамояд, ки “дар тамоми давраи мавҷудияти Тоҷикистон ва Қирғизистон, танҳо ҳуҷҷатҳои тақсимои миллӣ-ҳудудии солҳои 1924-1927 ва соли 1932 тамоми расмиёти талабкардаи Конститутсияи ИҶШС, аз соли 1924-ро гузаштаанд ва танҳо ҳамин ҳуҷҷатҳо ҳамчун ҳуҷҷатҳои муайянкунандаи сарҳади давлатӣ байни ин ду ҷумҳурӣ ба ҳисоб мераванд”. Дар ин ҳуҷҷатҳои расмӣ, ки аз тамоми расмиёти байниҷумҳуриявӣ ва давлатӣ гузаштаанд, сарҳадҳои давлатии байни Тоҷикистон ва Қирғизистон дар давраи таъсиси ин давлатҳо ба таври дақиқ ва расмӣ муайян ва тасдиқ карда шудааст.

Муаллиф ба нишондодҳои ин ҳуҷҷатҳо така карда, заминҳои ғасбшудаи Тоҷикистонро бо харитаҳои замимашуда нишон медиҳад ва бори дигар исбот менамояд, ки Ворух ҳеҷ гоҳ анклав ё ҷазира набуда, ҳамчун замини пайваста пурра ба Тоҷикистон пайвандӣ доштааст ва нуқтаи аҳолинишине бо номи Оқсой умуман вуҷуд надоштааст. Ҷамзамон, баъзе аз минтақаҳои ғасбшудаи дигар, аз ҷумла ҷангалзори Андараки ноҳияи Кӯҳистони Масчоҳ (56 ҳазор га), бахше аз минтақаи Хистеварзи ноҳияи ҳозираи Бобоҷон Ғафуров (84 ҳазор га) ва минтақаҳои баҳсии шаҳри Исфара (61 ҳазор га) мувофиқи тақсимои миллию ҳудудии солҳои 1924-1927 ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ доранд.

Мувофиқи пажӯҳиши илмии Абдуллоҳи Раҳнамо дар ҳалли масъалаҳои марзӣ ва муайянкунии сарҳади давлатии байни Тоҷикистону Қирғизистон бояд ҳуҷҷатҳои такагоҳии солҳои 1924-1932 ва 1932 ба эътибор гирифта шаванд, дар сурати инкор кардани ин ҳуҷҷатҳо, қонунӣ

будани баъзе минтақаҳо, ки аз соли 1926 то соли 1932 аз Тоҷикистон ба Қирғизистон дода шудаанд (209 ҳазор га) зери шубҳа қарор гирифта, ба манфиати худ Қирғизистон низ нест. Инчунин, ҳанӯз соли 1990 барои ҳалли зиддиятҳои марзии Тоҷикистону Қирғизистон комиссияи махсуси Шӯрои Олии ИҶШС пас аз омӯзишиҳои зиёд ҳуҷҷатҳои солҳои 1924-1932 ва 1932-ро ҳамчун ҳуҷҷатҳои муайянкунандаи сарҳади байни ин ду ҷумҳури эътироф карда буданд.

Тибқи хулосаи коршинос Абдуллоҳи Раҳнамо бастаи ҳуҷҷатҳои даврони Шӯравӣ (1949, 1958-1959 ва 1989) эътибори зарурии ҳуқуқию қонунӣ надошта, ҳамчун заминаи музокироти марзӣ баромад карда наметавонанд. Ҳамзамон як силсила ҳуҷҷатҳои давраи истиқлол, мисли «Созишнома дар бораи таъсиси Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил» (аз 8 декабри соли 1991), «Аҳднома дар бораи асосҳои муносибатҳои байнидавлатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон» (аз 12 июли соли 1996), Оинномаи ИДМ, Эълومияи Алмаато (аз 21 декабри соли 1991), Эълумияи Москва (аз 15 апрели соли 1994) ва ғайраҳо ҳарчанд санадҳои муҳимми муайянкунандаи муносибати байни Тоҷикистону Қирғизистон ба ҳисоб раванд ҳам, аммо ҳамчун ҳуҷҷати муайянкунандаи сарҳади давлатӣ буда наметавонанд, зеро мавзӯи ин созишномаҳо, аҳдномаҳо, оиномаҳо ва эълумияҳо танзими баҳсу масъалаҳои марзии байни давлатҳо нест.

Дар хотимаи мақолаи таълилии худ муҳаққиқ хулоса мебарорад, ки Тоҷикистон ҳамеша уҳдадорӣ ва масъулияти гирифтаашро риоя ва иҷро менамояд. Соли 2004 Тоҷикистон бо ба поён расидани муддати иҷора 50 000 гектар замини аз водии Олой (Мурғоб)-и Қирғизистон ба муҳлати 50 сол ба иҷора гирифтаашро бе ягон шарт баргардонид. Аммо тарафи Қирғизистон дар рафти музокиротҳои охир зуд-зуд мавқеи худро тағйир дода, талаботҳои созишномаҳои басташударо риоя ва иҷро намекунад. Ҳамзамон, дар Қирғизистон муҳолифатҳои гурӯҳҳои алоҳидаи сиёсӣ авҷ мегиранд ва як нерӯи сиёсии фарогиру пурнуфузе вучуд надорад, ки дар ҳалли масъалаҳои марзӣ иродаи сиёсӣ нишон дода, нақши калидӣ бозида тавонад.

Хулоса, пажӯҳиши илмии донишманди нуктсанчи тоҷик Абдуллоҳи Раҳнамо ба бисёре аз масъалаҳои ниҳонии низои марзии байни Тоҷикистону Қирғизистон равшанӣ андохта, бори дигар собит месозад, ки дар ин низоъ Тоҷикистон ва мардуми шарифи он аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ва таърихи ҳақ буда, барои барқарор шудани адолати ҳуқуқӣ, ҳақиқати таърихӣ ва баргардонидани қитъаҳои заминҳои аз тарафи давлати ҳамсоя ғайриқонунӣ ишғолшуда талош менамояд. Аз ин сабаб, дар баҳси

сарҳадӣ Тоҷикистон дар ягон маврид кишвари таҷовузкор нест ва буда наметавонад. Аммо барои “ҲАҚИҚАТИ ТОҶИКИСТОН”, манфиатҳои миллӣ ва ҳаққи қонунию таърихӣ худ, ҳалли тоҷик ба Пама гуна мубоиза омода мебошад.